

het gebeuren, hield namelijk dertig jaar een oogje in het zeil. Menigmaal stond hij bij de gemeente op de stoep en stuurde hij brandbrieven. Dat Het Groninger Landschap nu eigenaar is, juichen Oterdoom en Holstein toe. "Het Groninger Landschap heeft tenminste oog voor natuur en erfgoed. De ringoven blijft nu voor altijd beschermd."

Rode baksteen

Rusthoven stond niet alleen. Eind negentiende eeuw rookten in Groningen maar liefst 68 pijpen van steenfabrieken. De uitdijende stad Groningen schreeuwde om bakstenen. Holstein: "De fabrieken stonden hoofdzakelijk in het kleigebied langs de diepen, vooral het Damsterdiep en het Winsummerdiep. De ligging was ideaal. Klei was in de buurt voorhanden en turf werd als brandstof per schip aangevoerd." Ook elders in het land floreerde de baksteenindustrie, vooral in Friesland en langs de grote rivieren. Als architect prijst Holstein de eigen Groninger baksteen. "De karakteristiek rode kleur komt door het ijzergehalte. Elk kleigebied kleurt anders. Friese klei brandt geel, klei uit de grote rivieren grijs. Groninger stenen zijn heel strak. Dat komt door de fijne klei en de stringpers, die de stenen glad uitperst."

Sporen in landschap

Van al die 68 fabrieken draait er nog één: Strating in Oude Pekela. De rest ging teloor. "Na de oorlog werd arbeid duurder en daarmee de Groninger bakstenen. Terwijl de grotere fabrieken in het zuiden van het land investeerden en hun productieproces goedkoper maakten, zagen de kleinere Groninger fabrieken af van een moderniseringsslag. In de jaren zestig vielen ze allemaal, gelijktijdig met Rusthoven, om." De verdwenen fabrieken lieten hun sporen achter in het landschap. "Veel terreinen van steenfabrieken zijn herontwikkeld. Op het terrein van de bouwmarkt Hornbach in Noorderhogebrug stond een oude steenfabriek, net als op de plek van de Albert Heijn aan het Damsterdiep. Elders worden de loodsen nog altijd gebruikt als vlooiemarkt of caravanopslag."

Tichelwerken

Oterdoom laat ons een aantal sporen in het landschap zien. We rijden langs het Damsterdiep, waar volgens hem dertien steenfabrieken stonden. Ten noorden van Rusthoven, langs de Rijksweg, wijst hij naar

Hendrik Jan Oterdoom bij de houten droogloods van Enzelens

de landerijen. "Deze weilanden liggen zeker anderhalve meter lager. De velden zijn drassig. Het land is namelijk getichelde, er is klei gewonnen. Bolkerland, noemden ze het. De boer sloot met de tichelheer een tichelcontract af. Over het land liep een smalspoor, waarop lorries met klei af en aan reden." Verderop, bij Garrelsweer, ligt het laatst getichelde land van Rusthoven. Dertig jaar lang haalde Berend van der Veen, de tichelheer van Rusthoven, er zijn grondstof. Holstein heeft het tichelcontract met boer Palsema in huis. Een collectorsitem.

Dreugboug

De volgende stop brengt ons in Garrelsweer. Oterdoom parkeert bij een groot complex. Enzelens, staat op de voorgevel, volgens hem de oudste steenfabriek van Groningen. De fabriek sloot vlak na Rusthoven de deuren. Hij wil vooral de houten loods laten zien. Die blijkt meer dan honderd meter lang. "Dit was vroeger een droogloods, op z'n Gronings een dreugboug. Vijf van deze droogloodsen stonden ook op het terrein van Rusthoven." Het drogen luisterde uiterst nauw, zegt Oterdoom. Dat komt door de Groninger klei. "Droogt onze klei te snel, dan barsten de bakstenen. Een niet gedroogde, ongebakken steen heet een Groninger vormeling. Die moet twee weken drogen voor het een Groninger groenling is. Elders in het land vergt dat slechts enkele dagen. Met droogluiken, die open en dicht konden, regelden ze het binnenklimaat. De droogluiken kun je hier mooi langs de weg zien." Op een steenworp van Enzelens staan kleine huisjes. Oterdoom herkent ze. "Typische arbeidershuisjes van baksteenbouwers zijn dit. Altijd twee-aan-twee geschakeld."

Steenfabriek Hijlkema

Onderweg treffen we meer relictten van steenfabrieken. Ten noorden van Appingedam staat de oude steenfabriek Heekt nog goeddeels overeind. Met een halve schoorsteenpijp. Het gebouw doet dienst als caravanopslag. Ook straatnamen verwijzen naar de baksteenindustrie. In Delfzijl passeren we een wijk met straten als Tichelwerk, Vlamoven en Zigzagoven. Daar vlakbij maken we onze laatste stop: bij de voormalige steenfabriek Hijlkema. De fabriek is verlaten, maar nog intact. Op het terrein treffen we Arnold Veen, de buurman en oud-werknemer. Twintig jaar werkte hij in de fabriek, tot Hijlkema in 2002 stopte. Daarna runde Veen in de hal een museum over de Groninger baksteenindustrie. Het museum bestaat niet meer.

Droogloods van Enzelens van de binnenkant